

הרב עמוס ראבנלו

תשלום קנס

שאלה

לפני שנתיים נסעתי ברכבת הקלה. לפני הנסיעה בדקתי את ה'רב-קו' במכונה בתחנה, והיה כתוב שיש לי 'חמש נסיעות לא מוכר'. לא ידעתי מה זה אומר 'לא מוכר', אבל הבנתי שכנראה יש לי נסיעות. כשעליתי לרכבת, העברתי את הכרטיס, נדלקה נורית אדומה ולא נרשם חיוב לנסיעה. כשעלו הכרטיסנים הסברתי מה קרה, ואף על פי כן נתנו לי דו"ח והטילו עלי תשלום קנס. הגשתי לחברה המפעילה את הרכבת ערעור שבו פרטתי את המקרה, והם לא הסכימו לבטל את הקנס. האם חובה עלי לשלם את הקנס? אם אין חובה כזו, האם בכל זאת ראוי שאשלם?

הצגת הבעיה - תוקף חיוב קנסות ברשויות

השאלה היא עקרונית והיא שייכת בנוגע לכל הקנסות שמטילים גופים פרטיים הנותנים שירות לציבור, כמו קנסות חניה או קנסות על בנייה שלא כחוק או קנסות לאכיפת שאר החוקים העירוניים. נותני השירות האלו מטילים קנסות שתקפים לפי החוק. יש כמה יסודות בהלכה לתשלום הקנסות הללו, ולהלן נפרט אותם.

1. תקנת בעלי אומנות

תקנה של בעלי אומנות מחייבת¹, וזו מחייבת אם יש עליה הסכמת 'אדם חשוב', שצריך לבחון את התנאים והמנהגים, וללא הסכמתו אין תוקף למנהגים ולתנאים.² לענייננו יש מקום לומר, שמפעילי הרכבת הקלה יכולים לקנוס, ויש תוקף לקנסות שלהם ולהחלטות שלהם, הן לגבי החיובים שנטלו על עצמם והן לגבי החיובים המוטלים על הנוסעים. הר"י מגאש³ כבר קבע ש'אדם חשוב' לעניין זה אינו סתם תלמיד חכם אלא כזה שמונה לעניין: 'תלמיד חכם וממונה ופרנס על הציבור'. מלבד זאת נפסק ב'שלחן ערוך'⁴ שאם אין 'אדם חשוב' בעיר, הסכמת 'אדם חשוב' אינה מעכבת. לאור זאת נכתב בשו"ת 'איגרות משה'⁵ לגבי איגוד מקצועי שמעוניין להעניש את חברי האיגוד, שיש להם הכוח לעשות כן:

1. שו"ע, חו"מ סי' רלא סעי' א.
2. שם.
3. ר"י מיגאש, בבא בתרא ט ע"א.
4. שו"ע, שם.
5. שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' נח-נט.

בערים שבמדינה זו לא ממונה שום חכם על כך ולכן הוא כליכא אדם חשוב שתנאיהם ותקנותיהם קיימים וכ"ש במדינתנו שיש להם רשות מהממשלה על זה. כיוון שאין חכם שממונה על ענייני הכלל, אין צורך בהסכמת 'אדם חשוב'. כמו כן, העובדה שהממשלה נותנת רשות לאיגודים המקצועיים ולגופים הנותנים שירות לציבור להתקיים מחזקת את התוקף שיש בתקנתם ובקנסות שלהם. ונראה שכוונת ה'אגרות משה' היא שמעבר ל'דינא דמלכותא דינא', יש ברשות שנותנת הממשלה מעין הסכמת 'אדם חשוב'. לאור זאת, יש להנהלת הרכבת הקלה סמכות לתקן קנסות על ציבור הנוסעים.

2. הסכמה מראש לקנס

אפשר לומר שכל מי שעולה על הרכבת הקלה מקבל על עצמו כעין 'חובה' עם מפעילי הרכבת, שהוא מקבל את כל התנאים שלהם ואת הסמכות שלהם להכריע. בכל תחנה יש שלט גדול שבו כתובים הכללים, ולכאורה כל אדם שעולה לרכבת מקבל על עצמו את הכללים שכתובים שם. אם כן, ניתן לראות בעצם הכניסה לרכבת הסכמה לתנאים שלה. אמנם מי שבא לגנוב יכול לטעון שלא קיבל על עצמו את תנאיהם, אך אדם ישר קיבל על עצמו, ואם הייתה לו טעות בביצועם, האחריות היא עליו.

אך נשאלת השאלה, האם אפשר לחייב את אחד הצדדים בקנסות מופקעים, שאינם מהדין? לכאורה, בקנסות כאלו ישנה בעיה של 'אסמכתא', דהיינו התחייבות ללא גמירות דעת על דבר עתידי ומסופק.⁶ לבעיית ה'אסמכתא' בחזקים יש כמה פתרונות:⁷ א. תקנת חכמי ספרד. ב. שבועה. ג. הודאה שה'אסמכתא' נעשתה בפני 'בית דין חשוב'. אך בנידון דידן, כל אלו לא נעשו. נוסף על כך, אפילו במקום שיש חוק מחייב, לדעת ה'חזון איש'⁸ יש חיסרון 'אסמכתא'. אמנם במקום שיש מנהג, אין חיסרון 'אסמכתא'.⁹ אם אכן זהו מנהג. על כן למסקנה, נראה שאין חובה מחייב לעניין זה, היות שיש בעיה של התחייבות ב'אסמכתא'.

3. טובי העיר יכולים לתקן תקנות

יש לבית הדין או לטובי הקהל רשות לתקן תקנות ולקנסו שלא מן הדין. על כן ייתכן שיש יכולת לעיריית ירושלים או למשרד התחבורה לקבוע קנסות ותקנות שמחייבים לפי דין תורה, או להסמיך את חברת הרכבת הקלה לקבוע תקנות מעין אלו. וכך כתב הרמ"א:¹⁰

וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, מכין ועונשין, והפקרן הפקר כפי המנהג...

6. שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' א.

7. ראה שו"ע, חו"מ סי' רז סעי' טו, טז, יט,

8. חזון איש, חו"מ ליקוטים סי' טז ס"ק יא. ועיין ברמ"א, חו"מ סי' רז בסוף סעי' טו, שנראה מדבריו שכאשר פועלים על פי 'דינא דמלכותא', אין חיסרון של 'אסמכתא'. ואכמ"ל וליישב את דברי החזו"א.

9. פתחי תשובה, חו"מ סי' רא ס"ק ב.

10. שו"ע, חו"מ סי' ב; עיין הרחבה בשו"ת ציץ אליעזר, ח"ב סי' כג.

מי הם 'טובי העיר'? ה'מרדכי'¹¹ כותב בשם רבנו תם, שהם האנשים שהתמנו על ידי הקהל. מכאן שמי שנבחר להנהיג את הציבור בבחירות, יש לו תוקף של 'טובי העיר' ויכולת לענוש ולקנוס שלא מהדין. ה'שלחן ערוך' והרמ"א¹² נחלקו האם יש צורך ב'אדם חשוב' בתקנה של בני העיר, אך כבר ציינו שכיום אין 'אדם חשוב', ואם כן אינו מעכב. על כן נראה שיש תוקף לקנסות הללו מכוח החוק המחייב אותם, כשהמחוקקים הם 'טובי העיר'.

4. 'דינא דמלכותא דינא'

הלכה פסוקה היא שאומרים 'דינא דמלכותא דינא' גם בארץ ישראל ולטובת הציבור, כפי שנקטו גדולי הפוסקים,¹³ ובפרט במקרה זה, שכן תועלת הציבור היא שהרכבת תפעל כראוי. על כן, היות שסמכות הרכבת הקלה לקנוס נובעת מחוק המדינה, נראה שקנס זה מחייב גם על פי ההלכה; כשם שתשלום קנסות תעבורה של המשטרה וגופים אחרים, שסמכותם מכוח החוק, מחויב על פי ההלכה.

סיכום

מקור כוחה של הרכבת לקנוס את הנוסעים בה עשוי להיות מבוסס על כמה יסודות: (1) תקנת בעלי אומנות; (2) תקנת טובי העיר; (3) 'דינא דמלכותא דינא'. מכל הסיבות הללו נראה שצריך לשלם את הקנס.

בשולי הדברים יש להעיר, שכאשר גוף פרטי הוא זה שחוקר את עצמו והוא זה שמעניש את האנשים ומחליט האם לקבל את הערעור שלהם, עשויה לצאת מזה תקלה. ואכן נשמע הדבר שלאנשים רבים יש תלונות על הרכבת הקלה בירושלים, וזה מורה על כך שיש שם דברים הצריכים תיקון, ומן הראוי שהדברים יתוקנו. מכל מקום עד שהדברים יתוקנו, על הנוסעים לשלם את הקנסות הללו, כדי שהרכבת הקלה תוכל להמשיך לפעול.

11. מרדכי, ב"ב סי' ת"פ.
 12. שו"ע, חו"מ רלא סעי' כח.
 13. ראה שו"ת משפטי ארץ ב, עמ' 21.